

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІЛОСОФІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ**

**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ЧЕТВЕРТІ АКАДЕМІЧНІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ Г.І. ВОЛИНКИ:
ФІЛОСОФІЯ, ОСВІТА, НАУКА:
В ГЛОБАЛЬНОМУ ВИМІРІ СОЦІАЛЬНО-ТУРБУЛЕНТНОГО СВІТУ»
24-25 травня 2023 року**

Київ – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІЛОСОФІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ЧЕТВЕРТІ АКАДЕМІЧНІ ЧИТАННЯ ПАМ'ЯТІ Г.І. ВОЛИНКИ:
ФІЛОСОФІЯ, ОСВІТА, НАУКА:
В ГЛОБАЛЬНОМУ ВИМІРІ СОЦІАЛЬНО-ТУРБУЛЕНТНОГО СВІТУ»
24-25 травня 2023 року

Київ – 2023

Андрущенко В.П. – д. філос. н., проф., академік НАПН України, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (голова);
Торбін Г.М. – д. фіз.-мат. н., проф., проректор з наукової роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;
Русаков С.С. – к. філос. н., доцент, в.о. директора Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;
Бондаренко В.Д. – д. філос. н., проф., завідувач кафедри богослов'я та релігієзнавства Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;
Мозгова Н.Г. – д. філос. н., проф., завідувач кафедри філософії Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (наук. редактор);
Андрущенко Т.І. – д. філос. н., проф., завідувач кафедри етики та естетики Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;
Немчинов І.Г. – д. філос. н., проф., професор кафедри філософії Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (заст. наук. редактора);
Глушко Т.П. – д. філос. н, доц., професор кафедри філософії Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (упоряд.; відповід. секретар);
Гончаренко К.С. – к. філос. н, доцент кафедри філософії Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;
Матюшко Б.К. – к. філос. н, доцент кафедри філософії Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Четверті академічні читання пам'яті професора Г.І. Волинка: «Філософія, наука і освіта: в глобальному вимірі соціально-турбулентного світу»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 24-25 травня 2023 року. Київ: Кафедра філософії УДУ імені Михайла Драгоманова. 2023. 142 с.

Редакційна колегія може не поділяти поглядів авторів опублікованих матеріалів. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за зміст своїх текстів та точність наведених цитат. Збережено стиль авторів матеріалів.

ISBN 978-966-9725-49-3

© Автори матеріалів

© Кафедра філософії УДУ імені Михайла Драгоманова

© Фото Г.І. Волинка – бібліографічний покажчик, виданий до його 60-річчя (2009 р., видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова)

1. Вілбер К. Коротка історія всього. Пер. з англ. Львів: Terra Incognita. 2020. 400 с.

Брижнік В.М.

*Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри філософії
м. Київ, Україна*

**ПОЛІТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДИ
В ПОСТТОТАЛІТАРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ
ЯК ІДЕЙНО ЗАСАДНИЧА ТЕМА ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ
МАКСА ГОРКГАЙМЕРА**

Ідейним стрижнем теоретичного спадку німецького соціального мислителя Макса Горкгаймера, одного із засновників Франкфуртської школи, є критичний неомарксистський аналіз ідеології індустріального суспільства першої половини ХХ ст., яка своїм владним впливом ліквідувала природну активність свідомості окремого європейця – власне, західного індивідуума. Не менш важливим був критичний розгляд німецьким філософом такого теоретичного знання, продуценти якого не розуміли й не передбачали соціокультурні наслідки, що спричинила їхня теорія, відбувшись ідеологічним опертям для носіїв соціальної влади. Альтернативою ідеологічному фальшуванню людської свідомості в Горкгаймерових роботах було розгорнуто таке знання, що ідейно емансипує від названого впливу як окрему людину, так і суспільство загалом. Практичною складовою соціальної емансипації було назване політичне виховання молоді людини, що відбувається засобом надання їй відповідної освіти як антиідеологічної просвіти.

Очолити 1932 р. Інститут соціальних досліджень, який функціонував при Франкфуртському університеті, Макс Горкгаймер та його молодші колеги з Інституту були змушені емігрувати з Німеччини, коли рік по тому політичну владу над країною в демократичний спосіб отримали нацисти – вороги демократичного врядування й адепти авторитарної ідеології. Після поразки нацизму у Другій світовій війні Горкгаймер, ще до свого повернення на батьківщину, публікує у співавторстві зі своїм давнім другом та однодумцем Теодором Адорно, колегою за дослідницькою роботою в Інституті, книжку «Діалектика Просвітництва» (1947). У тій книжці, що відбулася як програмний твір повоєнної соціальної філософії Франкфуртської школи, німецькі мислителі експлікували історичну суть механізму передачі влади над суспільством буржуазним авторитаризмом прибічникам ідеології тоталітарної влади. Серед соціокультурних причин, що зумовили отримання влади останніми, було зауважено «розчинення» в тотальності масового суспільства традиційного європейського індивідуума, що відбулося у вигляді ідеологічної ліквідації його

особистої когнітивної активності, а отже й соціальної активності. Таким чином, назване явище зумовило в тодішній Європі поширення новітнього варварства у вигляді політичних і воєнних злочинів нацистів.

За два роки після публікації своєї осібної книжки «Критика інструментального розуму» (1947), Горкгаймер повертається до Франкфурта-на-Майні та відновлює аналітичну роботу Інституту соціальних досліджень, який очолює до 1965 р. Від 1951 до 1953 рр. Горкгаймер обіймає посаду ректора Франкфуртського університету. Загалом у повоєнний період філософ пише й публікує значну кількість своїх робіт, за тематикою соціальної філософії, політичної філософії, філософії освіти, сукупний теоретичний зміст яких можна зрозуміти як свідомий намір німецького філософа-антифашиста ідейно вплинути своїм знанням на гуманістичні перетворення в посттоталітарному суспільстві – у створеній тоді ФРН. На переконання мислителя, такі перетворення відбудуться завдяки виховного впливу на представників німецького юнацтва як майбутніх свідомих громадян демократичної країни.

Починаючи з першого Горкгаймерового твору з філософсько-освітньої проблематики, з роботи «Філософія та університетське навчання» (1949), усі наступні твори, такі як «Навчання через фашизм» (1950), «Соціологія в університеті» (1951), «Академічне навчання в університеті» (1952), «Поняття освіти» (1952), «Питання викладання у вищій школі» (1952), «Академічна свобода» (1953), «До проблеми академічного викладання» (1953), «Відповідальність та університетське навчання» (1954), містять виразну орієнтацію на політичне виховання окремого представника німецької молоді, що відбувається засобом надання йому оновленої освіти.

Філософ критично зауважив попередню традицію превалювання в освітньому процесі наукового знання та виокремив як цілком актуальне й доцільне для нової німецької освіти такі навчальні дисципліни, насамперед філософію, психологію («Навчання через фашизм»), та соціологію, які разом сприятимуть освітньому формуванню студента і студентки як таких особистостей, які мислять самостійно та критично щодо тодішніх суспільних реалій. У промові «Академічна свобода» філософ звертається до першокурсників як до «громадян університету», академічна активність яких може трансформуватись на їхню соціальну активність як вільних громадян демократичної країни [1, S. 421–432]. Відкинувши традиційне для ідеології німецького консерватизму переконання в політичній пасивності всіх німців, Горкгаймер у статті «Політика і соціальне» (1950) визначає пряму залежність дієвості демократичного врядування у країні від політичної та соціальної активності її громадян, які, на його переконання, отримавши нове виховання, контролюють діяльність уряду, що уможливорює здійснення в державі принципу свободи [2, S. 48–50]. Якщо у творі «Навчання через фашизм» мислитель веде мову про формування у представника молоді демократичної поведінки, що відбувається завдяки філософії та «методології прогресивного виховання» [3, S. 14], то у промові «Академічне навчання в університеті» вже йдеться про виховання духа – індивідуального духа окремої молодої людини як політично

активної особистості, що постає належним завданням оновленого, присутньо антиідеологічного освітнього процесу в університеті [4, S. 382–387].

Тематику філософського розгляду духовної складової окремої людини Горкгаймер продовжив у творі «Відповідальність та університетське навчання». Не відмовившись од виконання властивої собі критики сцієнтизму як панівної тенденції в попередній освіті, філософ ідейно протиставив сцієнтичній владі тодішнього індустріально-масового суспільства духовне начало окремої молоді людини. На переконання мислителя, індивідуальний дух юнака себе виявляє через його спілкування в університеті з освіченими людьми. Такий юнак відкидає тиск на себе влади сильних світу цього, активно пізнає названу владу, що породжує його особисту відповідальність за власні вчинки [5, S. 442–447]. У цій роботі філософ визначив оновлену освіту в університеті чинником виховання відповідальної студентської молоді, академічна активність яких відтак відбувається у вигляді здійснення такої освіти [5, S. 450–452].

За часом пізніша промова Горкгаймера «Думки про політичне виховання» (1960) безпосередньо присвячена темі політичного виховання тодішньої молоді людини. Франкфуртський мислитель назвав метою нового її виховання ліквідацію заздрощів і ревнощів до влади, себто, до її носіїв, і зауважив позитивну для виховання суть наслідування кращій людини, вочевидь, компетентному педагогові [6, S. 149]. На його переконання, найважливішу роль в освітньому формуванні юнака як політично обізнаної особистості відіграватимуть такі досвідчені вихователі, які у спілкуванні зі своїми вихованцями («... все викладання, включаючи й математику, є політичним викладанням» [6, S. 152]) обиратимуть правильну манеру комунікації. Вони не приховуватимуть жодної історичної чи соціальної правди, звертаючися до своїх учнів невимушено та з гумором. Але найважливіше, що запропонував зрозуміти філософ, такі вихователі виокремлюють себе серед інших через особисту мораль, яка не дозволить їм уникати в розмовах молоддю складних, важких для людей тем [6, S. 154].

Література:

1. Horkheimer M. Akademische Freiheit. *Gesammelte Schriften. Band 8: Vorträge und Aufzeichnungen 1949 – 1973*. Frankfurt am Mein: S. Fischer Verlag GmbH. 1985. S. 420–432.

2. Horkheimer M. Politik und Soziales. *Gesammelte Schriften/ Band 8: Vorträge und Aufzeichnungen 1949 – 1973*. Frankfurt am Mein: S. Fischer Verlag GmbH. 1985. S. 38–52.

3. Horkheimer M. Lehren aus dem Faschismus. *Gesammelte Schriften Band 8: Vorträge und Aufzeichnungen 1949 – 1973*. Frankfurt am Mein: S. Fischer Verlag GmbH. 1985. S. 9–37.

4. Horkheimer M. Akademisches Studium. *Gesammelte Schriften Band 8: Vorträge und Aufzeichnungen 1949 – 1973*. Frankfurt am Mein: S. Fischer Verlag GmbH. 1985. S. 381-390.

5. Horkheimer M. Verantwortung und Studium. *Gesammelte Schriften Band 8: Vorträge und Aufzeichnungen 1949 – 1973*. Frankfurt am Mein: S. Fischer Verlag GmbH. 1985. S. 433-453.

6. Horkheimer, Max. Gedanken zur politischen Erziehung. Verantwortung und Studium. *Gesammelte Schriften Band 8: Vorträge und Aufzeichnungen 1949 – 1973*. Frankfurt am Mein: S. Fischer Verlag GmbH. 1985. S. 147–155.

Величко О.Б.

*Національний медичний університет імені О.О. Богомольця
кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри філософії
біоетики та історії медицини
м. Київ, Україна*

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИЗУ АКАДЕМІЧНОЇ ІСТОРІЇ В ПОШУКАХ ЇЇ АЛЬТЕРНАТИВИ АБО Ж ЯК ПИСАТИ ІСТОРІЮ?

Відколи Мішель Фуко проголосив історію дискурсом влади, а за тим і фактично звів її до рупору ідеології [3], дискусії довкола місця і вагомості цієї дисципліни в системі освітніх знань набули ще більшого розголосу. Від того закономірно, що на тлі апокаліптичних роздумів щодо смерті історії, як то у Кейта Віндшатлау книзі «Вбивство історії. Як літературні критики та соціальні теорії вбивають наше минуле» (1997) [5], або ж її кінця у Френсіса Фокуями в «Кінець історії і остання людина» (1992) [4], з'являються і інші альтернативи. До таких робіт, присвячених проблематиці кризового стану сучасної гуманітаристики, відноситься й «Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле» Еви Доманської, яка переконує читача у тому, що вона «...бачить кризу в сенсі позитивному, тобто такому, що зміцнює дисципліну й успішно умиротворяє та нейтралізує «аномалії», які з'являються довкола» [1, с. 119].

Звісно, перш ніж запропонувати нове варто відштовхнутися від старого і на тлі критики тих, хто критикує те старе, запропонувати своє нове. Отож бо, важко не погодитись із Евою Доманською (і це дає підстави її щедро цитувати), що на академічну історію «атаки прийшли з кількох сторін» [1, с. 119]. А саме: першу критику сформулювала «нова гуманітаристика, котра вказала на обмеження історії як дисципліни, яка і надалі значною мірою спирається на модерну концепцію науковості, що проявилася у так званій епістемологічній кризі в історії» [1, с. 119]. За тим прийшла і критика на тлі досліджень теми Голокосту щодо «...прийняття перспективи *писання про минуле з позиції жертви*, що спричинило кризу представлення, яка продемонструвала, що характерний для історіописання реалістичний стиль не може передати специфіку травматичного досвіду» [1, с.120]. Проте, щонайбільше дошкульної критики історія зазнала, як пише авторка, «як дисципліна, що *створює обов'язковий образ минулого і виконує суспільно-політичну функцію*, інтегруючи спільноту